

(Приказ књиге Зорана Видојевић, *Демократија на заласку – ауторитарно – тоталитарна претња*, Службени гласник и ИДН, Београд, 2010)

Искуство неслободе, индивидуалне или колективне, једно је од најсложенијих и најрадикалнијих искустава. Који га политички, социјално – економски, онтолошко – антрополошко, културолошко или чак цивилизацијски чиниоци детерминишу? Сазнајно трагање за одговором на ово питање и облицима политичке владавине који би искуство неслободе и заробљености отклонили или бар свели на најмању могућу меру, европску еманципујућу мисао је довело до афирмације учења о демократији

—
класичној, либералној, неолибералној, космополитској, консоцијалној, партиципативној итд. Институционализација демократије као облика политичке владавине који се заснива на владавини закона, принципу једнакости и равноправности грађана, страначком плурализму, подељеној и деконцентрисаној власти, слободним изборима, слободном тржишту роба, људи и идеја, грађанским правима, у функцији је остварења суштинског значења саме речи демократија-владавине народа односно већине. У изворном значењу демократија је владавина народа. Ово значење је језгро идентитета појма демократије. Но, проф. др Зоран Видојевић, аутор књиге

*Демократија
на
заласку*

—
ауторитарно

—
*тоталитарна
претња*

, сматра да традиционалном одређењу појма демократије треба додати нормативни критеријум по којем је демократија она владавина народа у којој је тај народ у стању да остварује опште добро.

Књига *Демократија на заласку – ауторитарно – тоталитарна претња*, коју је објавила

Демократија на заласку?!

Пише: Лорна Штрбац
уторак, 16 новембар 2010 20:55

издавачка кућа Службени гласник у сарадњи са Институтом за друштвене науке из Београда 2010. године, састоји се од увода и пет поглавља; 1.

Логика

пада

; 2.

Морал

,

економија

и

демократија

у

светлости

епохалних

изазова

; 3.

Транзиција

,

демократија

и

друштвена

свест

; 4.

Србија

-

драма

опстанка

; 5.

Ка

слодном

мишљењу

. Користећи импозантну литературу, теоријска сазнања и резултате бројних емпиријских истраживања, аутор књиге нас уводи у свет демократије, њеног значења, њених социјално

—

економских, политичких и културних, антрополошких претпоставки, али и опструкција, и детерминанти које демократију у савременом добу све више релативизују, угрожавају, удаљавајући је од њеног појма и садржаја. Демократија је владавина народа, али не народа који је сведен на вулгус, некритичку манипулисану и маргинализовану масу. У демократском политичком поретку, народ (већина, модерно грађанство) је кључни субјект политичког живота и у стању је да, иако унутар себе диференциран по оси интереса, путем институционалног усаглашавања тих различитих интереса кроз аргументовану расправу, дође до нивоа релативно општег добра и оствари то добро. Прави смисао демократије састоји се "у отварању реалних могућности да сваки појединац у солидарној, једнакоправној и просперитетној заједници са другима, постаје субјект друштвеног живота, да се укида јаз између владајућих и оних којима се влада, остварује релативно опште добро, постиже изразито већинско задовољство постојећим

поретком и властитом животном перспективом, при чему се исти принципи проширују и на раван целокупног човечанства." (29) Демократија није само облик владавине, политичка категорија, она је и егзистенцијална категорија, начин живота који израста из индивидуалног и колективног етоса у чијем средишту су вредност слободе и самодетерминисаности, односно господарења сопственим животом. Она је инструментална вредност, средство за слободнији и потпунији живот, али кад је нема она је и финална вредност. Ако се не сачува оно суштинско у појму демократије "да сви (који испуњавају законима прописане услове, при чему су и закони утемељени на принципу правде и слободе) могу јавно да исказују ставове и предлоге у вези с општим развојем њихове државе, да се ти ставови и предлози, доведени до нивоа релативно општег добра, уважавају у политичкој пракси, да сви имају стварне могућности да учествују у доношењу одлука које се тичу њиховог положаја у друштву и њихових најважнијих интереса, те да ефективно контролишу власт у њеном раду, онда је тај појам празан и обмањујући." (17)

Књига *Демократија на заласку – ауторитарно – тоталитарна претња*, коју је објавила издавачка кућа Службени гласник у сарадњи са Институтом за друштвене науке из Београда 2010. године, састоји се од увода и пет поглавља

У првом делу књиге; *Логика пада*, аутор указује на кризу демократије у савременом друштву која се испољава у њеној десубјективизацији и десупстанцијализацији, подређености профиту, удаљавању од свог изворног значења. Улогу народа као субјекта политичког живота преузимају установе и процедуре, а смисао се своди на слободне изборе и смењивост власти. Процедурално схватање демократије, занемарује оно схватање демократије по којем она није само скуп формалних принципа као што су: слободни избори, смењивост власти, страначки плурализам итд, него и егзистенцијална категорија, начин живота. Редуковање демократије на процедуре и установе, демоса на вулгус, грађанина на поданика увек је било праћено појавом вођа, демагогије, ауторитаризма, тираније, диктатуре, тоталитаризма. Највећи успон либерална демократија је имала у периоду након окончања Другог светског рата па све до осамдесетих година 20. века. После ове фазе успона и проширивања простора политичких и економских слобода и права, експанзија неолибералног капитализма генеришући широм света социјалне поларизације и следствено томе политичке антагонизме, допринела је индиректној делегитимацији и кризи демократије посредством све веће десубјективизације и десупстанцијализације. Ако се наставе негативни трендови маргинализовања народа, односно већине и њених интереса, и ако се наставе негативни социјално-економски трендови које производи структурална криза светског капитализма каква постоји у садашњим околностима, могли бисмо присуствовати појави постмодерног тоталитаризма или неког другог типа ауторитарног политичког поретка. Постоји, по мишљењу аутора књиге, реална опасност од демократије без смисла, и због тога је неопходно рехабилитовање

нормативног значења појма демократије, њене суштинске сврхе и садржаја.

У Другом делу књиге; *Морал, економија и демократија у светлости епохалних изазова*, након супстанцијалног одређења демократије, и реактуелизације њеног нормативног критеријума на основу којег се процењује стварно стање демократије у неком друштву, аутор испитује улогу интелектуалаца, грађанске јавности, постојећег вредносног система, морала, економских карактеристика друштва у друштву. "Ум јесте моћ, али она која оплемењује људски свет. Стога ум без суштинских људских вредности

—
само је привид ума, или његов наказни лик, у најбољем случају бездушни ум." (86)
Контроверзна улога интелектуалаца састоји се, са једне стране, од њихове сензибилности за неправде и патње, која их води критици политичког поретка, следствено томе, уколико живе у недемократском друштву, статусу објекта системских интервенција и репресија, док је, с друге стране, управо ова друштвена категорија често најодговорнија за стање у којем се једно друштво налази. Та специфична улога интелектуалаца у друштву, као и постојање разних типова статуса, било статуса "кривца" "суодговорног" или "жртве" које имају у недемократским режимима, налаже да се питање положаја интелектуалаца, али и њихове одговорности непрекидно држи отвореним. На изазове кризе интелектуалци реагују тако што себи приписују месијанску улогу спасилаца нације односно друштва из несрећног стања. Тада је њихова борба за демократију подређена личном нарцизму, а та нарцистичка аутоперцепција даље води у креирање јаза између интелигенције и народа, односно већине, па чак и у мржњу према народу, то јест у социјални или културни расизам. Како би оправдали сопствене промашаје настале конкретизацијом псеудотеорија у једној сложеној стварности, псеудоинтелектуалци прибегавају тактици аутолегитимације и апологије олигархијских владајућих група посредством специфичне дескрипције већине као примитивне, необразоване и неписмене масе. Том дескрипцијом, анулира се легитимитет већине, легитимитет њених интереса и ставова, који иначе бивају изиграни у недемократском поретку. Једно од главних питања које интелектуалци себи постављају јесте питање; Да ли свет може да буде бољи него што јесте? Да ли је могућ свет у којем би било мање несреће, сиромаштва, патње, незнања, међусобног сатирања, насиља и зла? И који је смисао политичког поретка који се претставља као демократски ако у њему владају несрећа и зло? "Између религије човечности и нихилизма, који је заправо, универзализација бесмисла и безнадежности сваког људског подухвата, постоји простор ограниченог хуманизма, који може бити основа, не идеалних, него реално могућих бољих људских институција, међу њима и демократије. Све је у томе да се могућности претворе у дело." (100) Борба за хуманије друштво, против зла и несреће у себи носи ризик и могућност пораза. Но, упркос поразима, без отпора дехуманизацији, несрећи и злу, ишчежава она танка линија на којој се заснива непристајање на варварство и зверство у разним облицима. По мишљењу проф. др Зорана Видојевића, демократија пада ако не садржи етос отпора системском, институционално подржаном укидању достојанства људи и обезвређивању њиховог живота.

Демократија није само облик владавине, политичка категорија, она је и егзистенцијална категорија, начин живота који израста из индивидуалног и колективног етоса у чијем средишту су вредност слободе и самодетерминисаности, односно господарења сопственим животом.

У трећем делу књиге; *Транзиција, демократија и друштвена свест*, аутор анализира стање у постреалсоцијалистичким земљама, њихово искуство транзиције и начине на које је она спроведена, стање демократије, итд. "Пропаст система реалсоцијализма и збивања на широком простору који је он заузимао, не могу се објаснити ако се не сместе у склоп глобалних промена а пре свега у структуру светске моћи. Суштина тих промена је у планетарном продору неолибералног капитализма, чија је бит нова колонизација света на темељу економско

—
технолошке, војне, политичке и пропагандне надмоћи Запада, пре свега Сједињених држава, као и чињенице да је тај систем већ истрошио своју развојну снагу и запао у дубоку и свеобухватну кризу." (149) Први утемељујући антидемократски чин у постреалсоцијалистичким земљама била је приватизација, која је спроведена, а да већину (која је субјект политичког живота демократског политичког поретка) није нико питао да ли, како, колико и на који начин треба да се спроведе тај процес трансформације својинских односа. "Она је наметнута силом капитала, пре свега западног, и интересима домаће номенклатурно

—
мафиозне буржоазије која се убразано стварала у овим земљама." (150) Транзицију у постреалсоцијалистичким земљама није могуће посматрати кроз призму категорија револуције или контрареволуције. Она се одвијала, пре свега, у знаку рестаурације примитивног, суровог и цивилизацијски назадног капитализма. Она је рестауративни процес. Битна ознака рестаурираног капитализма с номенклатурно

—
мафиозном буржоазијом као субјектом је његова неспособност да буде у функцији друштвеног напретка, то јесте то је његова цивилизацијска регресивност. Не сме се запоставити серија индикатора цивилизацијског пада у постреалсоцијалистичким земљама као што су; незадовољство већине економским и политичким променама и њиховим учинцима, пад животног стандарда, висок степен корупције, оштре социјалне неједнакости, постојање олигархија, неповерење у политичке институције итд. Емпиријска истраживања у постреалсоцијалистичким земљама показују да грађани ових земаља углавном осећају незадовољство стањем у којем се налазе и нагињу левичарском опредељењу, односно држави благостања, али, упркос томе, у већини постреалсоцијалистичких држава не постоје партије левичарског опредељења које имају неки већи политички значај. "Сад се може запазити разилажење између рађања спонтане масовне, протестне свести у чијем језгру је вредност социјалне правде и недостатка одговарајуће идејнопрограмске као теоријске артикулације те свести у друштвима постреалсоцијалистичке транзиције." У овом поглављу аутор такође пажњу

поклања анализи двају светских сила, Русије и Кине, на почетку 21. века. Током деведесетих година 20. века Русија је пролазила кроз катастрофичну транзицију, током које су политичке слободе проширене, али су зато, са друге стране, настали архипелази сиромаштва, беде и незнања. Режим у Русији се током деведесетих може сагледати као "приватизација и хаотизација власти, на темељу републиканског царизма, вишепартијске олигархије, и неке врсте анархоидне демократуре." (167) Почетком 21. века Русију карактерише економски опоравак, раст девизних резерви и бруто националног дохтока по глави становника, подизање животног стандарда, али, упркос узлазној економској линији још увек постоји изражена социјална поларизација, политички рефлектована кроз политичку поларизацију на ауторитарно - неолибералну и социјалистичку струју, које се у садашњим околностима под утицајем кризе светског неолибералног капитализма, заостравају. Кина, бележи стопу највишег раста, располаже с највећим девизним резервама, а економске и технолошке потребе наводе је на све виши степен кооперације с светом. Како је Кина успела да реформише економију, подигне стопу раста, повећа девизне резерве, сачува државни интегритет и суверенитет, традиционалну културу конфучијанизма, а да не напусти социјалистичку идеологију? "Вероватно је у томе одлучујућу улогу имала промена типа владајуће елите, еластичност нових државних и партијских вођа, њихова способност сједињавања виспреног прагматизма и визионарства, традиције и модернизације, претварања онога што је дуго био историјски минус за ту земљу - огромне масе становништва

—
у историјски плус (јер је оно постало неисцрпни резервоар јефтине, а веома спретне радне снаге), као и отварање према свету, али такво да првенствено користи развоју домаће привреде." (180, 181)

У четвртом поглављу књиге; *Србија – драма опстанка*, аутор истиче: "полазна методолошка тачка у анализи друштвених збивања морала би бити да се не могу раздвајати економски, политички и културни систем толико да се губи из вида њихова испреплетеност, промењивост међусобних веза и утицаја, и пре свега целина тих збивања." (187) А кад је реч о демократији, морало би се инсистирати на схватању по којем она није само политичка него и шира егзистенцијална категорија. Укупно стање у Србији се не може покрити појмом кризе. Србија је антагонизовано, разорено, вирусом подела оптерећено и тешко болесно друштво, слаба, чак заробљена држава чије границе пропадања под утицајем спољашње и унутрашње деструкције као да не постоје. Србија је оптерећена разорним процесима поларизације, подела, нетрпељивости, у стању је нестабилне, дефектне демократије редуковане на процедуралну димензију, нижеразредног и цивилизацијски назадног капитализма с номенклатурно

—
мафиозном буржоазијом, без стратегије опстанка и стратегије супротстављања погубним процесима а камоли стратегије напретка. Први утемељујући недемократски, нелегитимни и нелегални чин била је пљачкашка приватизација. Демократија је у Србији доведена у питање чином приватизације јер је она спроведена на начин који није имао већинску подршку од стране грађанства, нити је то грађанство уопште питано о начинима приватизације. Успостављен је рестауриран примитивни, сурови капитализам

без оне капиталистичке класе која би имала развојну функцију. Укупно социјално

—
економско стање у Србији је драматично. Њега карактерише висока стопа незапослености, ниска просечна примања, неконкурентна привреда, технолошка заосталост, висок степен корупције, низак степен синдикалног организовања, декласизација радништва, јефтина, незаштићена радна снага итд. Овде је могуће навести сугестију аутора изложену у другом поглављу књиге о потреби корените транзиције транзиције у сврху градње хуманијег, праведнијег и технолошки развијенијег друштва. "То између осталог претпоставља врло конкретизоване мере и делатности, да се законским путем одузме опљачкано богатство и врати друштву, политику пропорционалног опорезивања ради смањивања сиромаштва и беде, деприватизацију оних предузећа која су од виталног значаја за земљу а као приватизована раде на штету друштва као целине, или неуспешно послују, институционализацију својинских односа мешовитог типа, оплодњу модерног знања као најважније привредне снаге, обавезну партиципацију запослених у управљању привредном и ванпривредним организацијама." (131) Већина савремених друштава, па и Република Србија, налазе се под ударом кризе неолибералног капитализма. Негативне социјално - економске тенденције у склопу садашњих околности, би се могле погоршати односно довести до још драматичнијих криза. Социјална драма у Србији, није једина њена димензија. Једнако сложена је и политичка драма. Која је суштина режима након пропасти друге по реду Југославије, оног који је трајао до 2000. године, и оног који је успостављен након 2000. године? По мишљењу аутора књиге, режим из деведесетих је био "ауторитарни с елементима личне власти настао на изразитом већинском незадовољству статусом Србије као државе, демагогији која је укључивала куповину социјалног мира, и масовном националистичком покрету као технологији доласка на власт и опстанка на њој." (261) Али тај режим, мада је нагињао тоталитаризму, није био тоталитаран. Режим који је успостављен након пада Слободана Милошевића и траје до данашњих дана, у суштини је "владавина вишепартијске олигархије, помешане с нестабилном процедуралном демократијом, распрострањеном корупцијом, расподелом власти, приватизоване унутар политичко

—
економске елите, на неколико центара." (262) Савремена политичка сцена је подељена на две струје, националистичку у неколико њених варијанти и "европејску". Не постоји алтернатива која би била у стању да надиђе ову дихотомију, и понуди историјско иновативна решења за излазак из драматичне ситуације. Иако евроинтеграциони процеси за сада немају алтернативу, и мада је чланство у Европској унији неизвесно јер ће економски и политички нестабилна Србија још дуго бити нежељени члан Европске уније, огољени реализам упућује на сазнање да "ако није сигурно да ће Србији бити боље у Европској унији, врло је вероватно да би јој без ње било још горе." (222) Говор о Европи у Србији, монополисан од стране "европејаца" је немисаон, тривијалан, и далеко од оног филозофског учења усмереног ка Европи као заједници заснованој на уму. Са друге стране, однос Европске уније према Србији личи на политику чекања Годоа, политику мамца, бесконачних условљавања, одгађања итд. Каква је демократија у држави која живи своју социјалну, политичку, развојну драму, морални и вредносни колапс? Стабилна демократија у чијем средишту су народ као субјект, вредности слободе и правде, није могућа у сиромашном и социјално раслојеном друштву. Данас је у Србији простор слободе шири него што је био, нема ауторитарног система с личном

влашћу, али демократија је дефектна, нестабилна и сведена на процедуралну димензију. Десубјективизација, десупстанцијализација делегитимишу и подривају суштинско значење и смисао демократије, народ се маргинализује и своди на парадни елемент а грађанин на поданика, и све то утиче на пад поверења којег грађани имају у установе, као и на могућност развоја антипарламентарног радикализма, насилничких покрета, екстремизма итд.

Постоји, по мишљењу аутора књиге, реална опасност од демократије без смисла, и због тога је неопходно рехабилитовање нормативног значења појма демократије, њене суштинске сврхе и садржаја.

У петом поглављу; *Ка сводном мишљењу*, истиче да је криза демократије, коју је могуће упоредити с кризом светог, регресија њеног утицаја, резултат структуралне кризе светског капитализма, али она је такође и део једне шире цивилизацијске кризе. Проф. др Зоран Видојевић поставља две хипотезе о могућем утицају кризе неолибералног капитализма на будућност демократије. 1. Капитал ће на властиту кризу реаговати сужавањем демократије и њеним свођењем на процедуралну димензију, док ће држава појачаним интервенционизмом у корист капитала преузети старатељско

—
наредбодавну улогу ради обезбеђивања социјалног мира и инclinирати ауторитарном систему. 2. По другој претпоставци, као реакција на структуралну кризу светског капитализма, могла би се појавити настојања да се рехабилитује непосредна демократија, и то у оним земљама у којим већ постоји отпор неоколонијализму. У епохи свог пада, свет може склизнути у нове тираније, диктатуре или у постмодерни тоталитаризам, али ће се исто тако трагати за новим моделима демократије с социјалистичком и хуманистичком димензијом. Оно највредније у модерном добу, биле су идеологије либерализма и социјализма

—
утемељене на вредностима слободе, једнакости и правде. По мишљењу аутора, неопходно је ново теоријско мишљење, које би могло, на изазове савремене кризе демократије, и кризе света на крају епохе реалсоцијализма и империјалног неолиберализма, одговорити комбиновањем оног најбољег из неимперијалног неолиберализма и нерепресивног социјализма. Садашње стање у Србији је у знаку слома, финансијског, моралног, општесистемског и оно је резултат слома два модела друштвене конституције, реалсоцијалистичког и неолибералног у његовој периферној варијанти. Три могућности се отварају у будућности друштва Србије, то су: олигархизација, рефеудализација и хаотизација власти, вазална демократура, и трећа

—
у знаку приближавања шибице бурету барута.

Карактеристике ове књиге које је чине вредним научним делом су следеће; Прво, од великог значаја је инсистирање на нормативном значењу појма демократије и на дискрепанцији која постоји између појма демократије и стварности која само носи њено име. Иако демократски поредак није могућ без форме која се састоји од одређених институција, процедура, правила, политичких механизма и инструмената, демократија је под знаком питања уколико занемари сопствену суштину и смисао. Десубјективизација и десупстанцијализација демократије детерминишу опасне друштвене процесе и антагонизме, њих је могуће, у одређеном временском периоду сакрити, могуће је и делегитимисати незадовољства генерисана под утицајем удаљавања демократије од свог смисла, и садржаја, али на дужи рок, ови процеси воде озбиљној кризи демократије или чак њеном слому. Друго, такође је од значаја ауторово указивање на полидетерминистички склоп фактора од којих стање демократије у једном друштву зависи. Постоји читав низ варијабли које су у каузалној вези с демократијом; економске претпоставке, институционално-организационе, формално-правне, културолошке, цивилизацијске, онтолошко-антрополошке, моралне итд. Свођење демократије само на формалне принципе, установе и процедуре, а занемаривање укупног друштвеног стања погрешна је полазна позиција. Треће, посебну пажњу читалаца заслужује четврто поглавље; *Србија – драма опстанка*, у којем је дат социјално-економски, политички пресек изузетно сложеног друштва Србије, карактеристичног по својим непрекидним економским, политичким, социјално-психолошким, моралним и културним кризама. Можда се може рећи да је ово једно од поглавља књиге, у чијем се начину на који је написано, налази кључни разлог због којег проф. др Зоран Видојевић заслужује поштовање научне али и шире грађанске јавности.